

Анотація

Дослідження присвячене опису конотонічних ознак власної назви (*Святий, Священний*) *Грааль* у сучасній українській мові.

Ключові слова: (*Святий, Священний*) *Грааль*, конотонім, хремотонім.

Аннотация

Исследование описывает коннотонимные значения имени собственного (*Святой, Священный*) *Грааль* в современном украинском языке.

Ключевые слова: (*Святой, Священный*) *Грааль*, коннотоним, хремотоним.

Summary

The research focuses on the connotonymic aspects of the proper name (*Holy*) *Grail* in the contemporary Ukrainian language.

Key words: (*Holy*) *Grail*, *chrematonym*, *connotonym*.

УДК 811. 111'373.2

Панчук Г. Д.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ХАРАКТЕРИЗУЮЧА ФУНКЦІЯ АНТРОПОНІМІВ ТА БЕЗІМЕННОЇ НОМІНАЦІЇ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ І. БАГРЯНОГО

Серед питань, які найбільше цікавлять лінгвістів-ономастів, центральне місце займає проблема функцій власних назв у художньому творі. Цій темі присвятили дослідження Л. Белей, В. Бондалетов, С. Зінін, М. Карпенко, Ю. Карпенко, В. Кухаренко та інші.

Пов'язано це насамперед із тим, що порівняно із реальними антропонімами, які лише називають особу, власні назви у літературному тексті виконують ще багато інших функцій. В. Виноградов зазначав, що специфіка образно-художнього осмислення слова проявляється у функціях власних імен, дібраних і введених письменником до складу літературного твору [4]. Українські і зарубіжні ономасти підкреслюють, що функції власних назв у художньому творі відрізняються від функцій реального антропонімікону. [3; 5; 6; 7]. М. Карпенко виділяє три основні функції, які виконують антропоніми у літературному тексті: характеризуючу,

номінативну та ідеологічну; як основну виділяє характеризуючу (описову), поділяючи її на ту, що характеризує прямо і непрямо або обмежено. [6, с. 14 – 21]. С. Зінін підкреслює важливість та першість функції індивідуальної та соціальної характеристики [5, с. 56 – 57].

Художні антропоніми та безіменні іменування осіб у літературному творі часто виконують низку функцій одночасно, залежно від контексту і семантичної структури самого іменування. Тому для досягнення ілюзії правдивості та достовірності письменник вибирає імена із реального ономастикону або сам їх утворює, користуючись правилами та моделями, що існують у певній мові. Попри номінативну, локалізаційну, алюзійну функції онімів у літературному тексті, насамперед впадає в очі функція **характеристики** персонажів. Мета статті – дослідити наскільки конотативний компонент власних назв у літературному тексті (твори І. Багряного) сприяє творенню художнього образу. Семантичні асоціації є одним із найбільш поширених способів утворення онімів. Такі власні назви у лінгвістичній літературі називають по-різному – значущими, характеризуючими, промовистими, описовими та ін. [8; 9].

У романах І. Багряного частина прізвищ містить у собі безпосередню вказівку на характери негативних персонажів: *Великін, Гордий, Криворучко*; або позитивних персонажів: *Дубенко, Орлов, Сокіл*. Асоціації таких власних назв прямо пов'язані із семантикою апелятивної основи. Уже перше називання слідчого Гордого малює в уяві читача пихату, непривітну, самовпевнену особу. Письменник змальовує його в досить-таки непривабливих тонах: „*А Гордий був простак. Дуже блискучий, але феноменально обмежений... Він думав кулаками...*” [1, с. 472], а сюжет твору детальніше розкриває і гонор цього чоловіка. Ще одного слідчого-мучителя І. Багряний називає Криворучком, підкреслюючи, що він був досить відомим, грізним катом, із кривою душею та брудною совістю. Легко інтерпретуються і власні назви позитивних героїв. Орлов – жертва наклепу, в'язень, який водночас є надзвичайно мужнім, сильним, до кінця терпить знущання. Сокіл „*такий тихий і смутний юнак*” [1, с. 439] тощо.

До характеристичних власних назв відносимо також і ті антропоніми, семантика яких є завуальованою. В. М. Михайлов вважає, що такі прізвища викликають низку послідовних мимовільних асоціацій і створюють уяву не про якусь ознаку характеру, а про персонаж у цілому, служать емоційною оцінкою без конкретної кваліфікації особливостей об'єкту [10, с. 16 – 17].

Важливу роль також відіграє і звукова форма власної назви. Ю. М. Тинянов підкреслював: „...у художньому творі немає імен, які не говорять” [12, с. 267]. Так, прізвище зрадника Гарькавенка, „*голови обласної партизанської комісії, який тепер ніби „очолоє” „військово-повстанську організацію», сфабриковану в лабораторії НКВД...*” [1, с. 123] вже своїм звуковим оформленням вказує на характер персонажа: з одного боку – український суфікс **-енк-о**, а з іншого – **р-ь**, що є зовсім не характерним для українського антропонімікону.

Велике значення для характеристики персонажів мають також прізвиська. Адже, на відміну від прізвищ, які є спадковими, та імен, які людині вибирають переважно батьки, прізвиська є тими власними назвами, які кожен отримує відповідно до здібностей, особливостей характеру, певних вчинків тощо. Характерними рисами прізвиस्क є, насамперед, не випадковість, мотивованість, а також і осмисленість внутрішньої форми. Так, у романах І. Багряного деякі герої мають прізвиська, дані їм товаришами ще в дитинстві або в зрілому віці: *Ганс Шумахер* отримав прізвишко „**Коровій муж**”: „за те, що він, ніяк не мігши добрати порівняння для велетня Дубенка, який під час боротьби підіймав Ганса, як пір'їнку, на руки, сказав йому нарешті, з натугою, коверкаючи українські слова:

– Слюхай, Дюбенко! Ті...ті ...– він все хотів назвати його бугаєм, але не дав ради й нарешті випалив: - Ті – коровій муж!” [1, с. 351].

Інший герой цього роману був названий товаришами-однокамерниками „**Кровавая піца**”. Основою для такого дивного прізвиська послужило те, що „одного дня до камери вкинули штурмана, побитого, в синцях і кровопідпливах, що нагадував собою шматок живого, скривавленого м'яса” [1, с. 348]. Васильченко мав два прізвиська: *Драшман* і *Піфія*. Перше дісталось йому ще з дитинства („*Альоша Васильченко, по-вуличному, Драшман*” [1, с. 90]), а друге – отримав у камері: „*Ляшенко попросив кого-небудь одвернутися до стіни й бути речником тієї фортуни, бути Піфією. – Такою Піфією призначили бути Васильченка-Драшмана*” (Піфія – віщунка і жриця Аполлона в Дельфах. Метафорично, Піфія – людина, яка з таємничим виглядом робить нечіткі й двозначні висновки [1, с. 169]). Ця назва закріпилася за Альошею надовго: ще не раз знаходимо у тексті Піфія, Піфія-Васильченко та ін. Охріменко одержує прізвишко *Голіаф* (у Старому Завіті це велетень – філістимлянин із Гефи, якого переміг у єдиноборстві Давид [11, с. 158]).

Він був надзвичайно великим, могутнім чоловіком. І коли його вперше побачили однокамерники, то хтось вимовив: „*Це Кармалюк! Накажи мене Бог*” [1, с. 316]. Тому й назвали Охріменка Голяфом.

Для характеристики героїв використовуються й імена. Особливу роль при цьому відіграють морфологічні деривати антропонімів. Зменшено-пестливі варіанти імен мають позитивне емоційне забарвлення і виступають характеристикою перш за все особи, яка іменує. Такі власні назви передають любов, повагу, ласку: *Андрійчик, Гриць, Коля, Сашко; Грицунь, Грицуня, Ганнуся, Наталочка*. Розгалуженість варіантів власного імені теж виконує характеристичну функцію, оскільки одне і те ж ім'я в різних ситуаціях має неоднакову конотацію: так, головний герой роману „Сад Гетсиманський” для матері є *Андрійчиком*, для коханої дівчини – *Андрієчком*, для братів – Андрієм, для „слідователів” – *ув'язненим Чумаком*, а для друга – *Андрієм Яковичем* тощо.

Власні назви можуть поєднуватися з іншими засобами авторської характеристики. Такі сполучення загальної назви із антропонімом дають додаткову інформацію про ту чи іншу особу: *юнак Давид, священик Петровський, мала сестра Галя, товаришка Клава, вегетаріанець Дахно, поляк Гловацький, велетень Дубенко; дід Мороз, цибатий зять Морозенко*.

Важливим засобом характеристики героя виступають прикладки. Вони можуть бути як одиничними: *Наталія-каналія; Гриша-студент*, так і поширеними відокремленими: *Хорошун, колишній чекіст; Руденко, старенький професор; Металіди – страшний терорист і повстанець, згідно обвинувачення; Сергій, найменший брат; бунтар і „ізменник” – „малоросійський” гетьман на ймення Дем'ян Многогрішний*. Їх використання допомагає читачеві краще зрозуміти образ героя і слугує додатковою характеристикою.

Доволі поширений прийом характеристики персонажів – вживання біля власної назви означення. У романах І. Багряного такі сполуки теж трапляються часто: *вражений Андрій, бідна Катерина, змучений Андрій, нещасна Катря, старий Маневич, гордий і мовчазний Серьога, бідний Геннер, славний Хорошун, похмурий Іцук, старенький Кулинич, ув'язнений Чумак, грізний Сергеев, напівсонний Андрій, благословенний Мельник, дисциплінований Георгіані, бідний Аслан, старий Чумак, вовкуватий Санько, приголомшений Григорій, добрий Кім-Гі-Сун, кривий Терешко, засоромлений Григорій*.

Характеристичну функцію у літературному творі можуть виконувати не лише антропоніми, а й апелятиви – замітники імені. Вони виступають додатковою інформацією про того чи іншого героя, розкривають його характер, змальовують його зовнішність тощо. Письменники переважно використовують семантично наповнені експресивні апелятиви, які допомагають більш повно та виразно представити художній персонаж. У романах І. Багряного спостерігаємо велику кількість таких найменувань: *руда фурія, рафінований кат, барбос, здоровило, „архангел”, вогненногрива, розпалена ця самиця; сеньор, диявол, пролетар, рудогриве чудо-юдо, руда дохла кішка, руде опудало; троцькіст, літун, камерна аристократія, аматор, сміливець, чаклун, двонога істота; змагуни, вивірка, недоторкана панна, сорока, мавка, королева, химера.*

Дуже багато семантично-експресивних найменувань знаходимо серед безіменної номінації: *мерзотник, божий бичок, шукачі щастя, чесний чистій черевиків, блискучий діяч інквізиції, демон у блискучій уніформі, інквізитори, камера, отаман, альбінос, вороги народу, еліта, телеграфісти, некоронований король, привиди, якась тінь, чортові сини, „молотобійці”, чекіст, фурія, самиця, „архангел”, барбос, сеньор; живі мертвяки, грона мерехтливих очей, дві мерехтливі цятки, третій понурий голос, цвіт робітничо-селянської імперії, конкістадори, шукачі щастя, френч кольору кави, маніяк, двонога істота, дурна сорока, королева, два ведмеді, жрець і носій традиції.*

Емоційно-експресивне забарвлення несуть у собі також і апелятивні найменування, семантику яких підсилюють емоційно-оцінні афікси: *чолов'яга, дідусь, хлопчина, старець, здоровило, хлоп'я, парубійко, селяк, босяцюра, дитинча, хлопчисько, хлопчак, середняки, бородань, „людішки”, стрілок, чоловічок, бідолаха, хлопчак; мертвяк, відкриватель, скалозуб, гуляйпільець, змагун, дівчисько, дідуган, збігець.*

Отже, більшість власних назв, вжитих у художньому творі, виконують характеристичну функцію. Інколи власне ім'я саме собою виступає характеристикою особи. Важливе значення має вживання при антропонімах апелятивів або означень. Неабияку роль відіграє і безіменна номінація, яка прямо характеризує особу. Власні назви та інші види іменувань допомагають автору охарактеризувати героя, змалювати його зовнішній вигляд, його характер, ставлення до інших і т. д.

Список використаної літератури

1. Багрянний І. П. Сад Гетсиманський / І. П. Багрянний. – К. : Дніпро, 1992. – 528 с.
1. Багрянний І. П. Тигролови : роман ; Огненне коло : повість / І. П. Багрянний. – К. : Український письменник, 1996. – 350 с.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 175 с.
3. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. / В. В. Виноградов. – М. : Гослитиздат, 1959. – 655 с.
4. Зинин С. И. Антропонимический мир Гренландии (Имена собственные в произведениях А. Грина) / С. И. Зинин // Восточно-славянская ономастика. – М. : Наука, 1979. – С. 317 – 329.
5. Карпенко М. В. Русская ономастика / М. В. Карпенко. – Одеса, 1970. – 42 с.
6. Карпенко Ю. О. Питання типології літературної ономастики / Ю. О. Карпенко // Тези контрактивної лінгвістики : тези міжвуз. наук. конф. – Кіровоград, 1993. – С. 102 – 103.
7. Магазаник Э. Б. Ономастика или „Говорящие имена в литературе” / Э. Б. Магазаник. – Ташкент, 1978. – 158 с.
8. Мариненко И. О. Украинский элемент в антропонимии сатирической диалогии И. Ильфа и Е. Петрова / И. О. Мариненко // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки : зб. наук. праць / ред. кол. : Ю. О. Карпенко та ін. – К. : НМК ВО, 1992. – С. 131 – 136.
9. Михайлов В. Н. Экспрессивные свойства и функции собственных имен в русской литературе / В. Н. Михайлов // Филологические науки. – 1966. – № 2.
10. Словник античної міфології. – К. : Наукова думка, 1989.
11. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино. – М., 1967.

Анотація

Стаття присвячена аналізу характеристичної функції антропонімів та безіменної номінації у творах І. Багряного. У ній розглядається роль конотативного компонента власних назв у творенні образу.

Ключові слова: номінація, онім, антропонім, апелятив.

Аннотация

Статья посвящена анализу характеристической функции антропонимов и безымянной номинации в произведениях И. Багряного.

В ней рассматривается роль коннотативного компонента имен в создании образа.

Ключевые слова: номинация, оним, антропоним, апеллятив.

Summary

This article analyzes the characteristic function anthroponyms and unnamed category of works of Ivan Bahrianyi. It examines the role of connotative component of proper names in the creation of the image.

Key words: nomination, onym, anthroponym, appellyativ.

УДК 37.02:82.09(44):37.036

Папушина В. А.
Хмельницький національний університет

РОБОТА НАД ХАРАКТЕРИСТИКОЮ ОБРАЗУ ЖУЛЬЄНА СОРЕЛЯ (ЗА РОМАНОМ Ф. СТЕНДАЛЯ „ЧЕРВОНЕ І ЧОРНЕ”) З ЕЛЕМЕНТАМИ ОНОМАСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Сьогодні у ВНЗ широко застосовуються інтерактивні технології для активізації мислення студентів, розвитку їх пізнавального та творчого потенціалу. Про це свідчать дослідження Т. В. Сердюк, яка уточнила структуру навчального заняття з використанням інтерактивних технологій, І. М. Мельничук, яка здійснила фундаментальне дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій, О. П. Колесової, яка досліджувала формування критичного мислення у майбутніх економістів засобами інтерактивних технологій навчання. О. М. Дунаєва у межах інтерактивної технології розробила спецкурс „Основи формування педагогічної креативності майбутніх учителів”, Н. А. Грищенко працювала над формуванням просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності, застосовуючи для цього інтерактивні технології. З огляду останніх досліджень можна зробити висновок про велике значення інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі ВНЗ як фактору розвитку комунікативної компетентності студентів, збільшення рівня їх освіченості.